

חבל נחלתו

אחד, אבל ישנם זרעים שדרכם להוציא מספר גבעולים כגון דגניים¹. ועוד, שדה שיש בה פחות מא' מכ"ד ממין אחר, והשדה נקצרה או נאכלה ע"י בהמה [או בימינו ניתן ליצור זאת בריסוסים]. בשדה כזו ישנן התפרצויות של צימוח גבעולים חדשים מן הגבעול שנקצר. כיון שתגובת כל צמח שונה, יכול להוצר מצב של יותר מאחד מכ"ד בגבעולים אע"פ שבכמות הצמחים [=הזרעים] ישנו פחות מאחד מכ"ד². ולכן מראית העין של אחד מעשרים וארבעה נשתנתה. וע"כ נראה שהרמב"ם דייק בדבריו לשער לפי הצומח, וכן פסק בשו"ע [רצ"ז, ח'].

לב"ס והרובע ממין הנזרע סאה לב"ס אף שיש בהמעורב יותר מאחד מכ"ד בשדה".

החזו"א דן בביאור דברי הרמב"ם, ומסיק כשיטת רש"י ותוס' שבעל השדה או שלוחי ב"ד אומדים **בנזרע** ולא בצומח לפניהם, וסובר לפרש כן אף ברמב"ם.

ו. אולם נראה שכונת הרמב"ם אינה כן, אלא אומדים דוקא במה שלפניהם – **בצומח**. ומלבד טעם הספיחים שהבאנו, קיימות עוד סיבות לדון אך על הצומח ולא על הנזרע.

לאחר זריעה כל צמח גדל בקצב שונה, וההבחנה אם יש אחד מכ"ד מסובכת יותר. יתר על כן, רוב הזרעים טבעם לגדל גבעול

סימן מב

ערלה במאגרים גנטיים

תשובה

שאלה

א. במסכת ערלה [פ"א מ"ז וח'] ברה המשנה אילו חלקים אסורים בערלה משום שנחשבים כפרי והסיקה שעלים, לולבים, מי גפנים (בניגוד לדעת ר' יוסי) וסמדר מותרים בערלה שרף עליהם ועיקרים מותר (בניגוד לדעת ר' אליעזר) ושרף פגים אסור. ענקוקלות (רע"ב: ענבים שלקו

במכוני מחקר חקלאי מקיימים מאגרים גנטיים הכוללים זרעים וחלקי צמח לשם פיתוח זנים, המתאימים לתנאי גידול מסוימים או לצריכת שוק וכד'. האם ניתן להשתמש בחומר גנטי שנלקח מעצי ערלה, וא"כ האם יש לחלק בין חלקי צמח שונים כגון: ענפים, פרחים, פירות, זרעים?

1. [בראשית פרק מ"א, ה']: "והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד..." וברשב"ם: "בקנה אחד – זהו סימן לשובע, לכל גרעין שבע שבלים". ובירושלמי [פיאה פ"ג ה"ח]: "רבי אימי בשם רבי שמעון בן לקיש בעי: הגע עצמך שהיה שם שיבולת אחת עד שלא קצר אין כאן חיוב, משקצר אין כאן שיור. ר' חנניה בשם רבי פינחס תיפתר בשהיה שם קלח אחד ובו חמש שבולים". וכן ברש"י [שבת ק"ט ע"ב] ובהן שלשה "בכל קלח שלשה גבעולין קנים דקים כעין של קנבוס". וע"ע תוספות [יומא ע"א ע"ב ד"ה ואימא עמרא; זבחים י"ח ע"ב ד"ה ואימא עמרא].
2. שאלה נוספת השייכת למציאות ימינו שהשדות גדולות מאד ביחס לתקופת המשנה והתלמוד, באיזה שטח נאמד האחד מכ"ד, האם ביחס לבית סאה בו הוא נתון, וע"כ אפילו בכלל השטח פחות מא' מכ"ד צריך למעט. או שנאמד ביחס לכלל השטח.

קנב

חבל נחלתו

קודם הגיעם לשליש בישולם), חרצנים, זגים, והתמד שלהם, קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינים אסורים בערלה. [וכ"כ בספרא פרשתא ג' ג'].

ובספרא [שם ד']: "שלוש שנים יכול בתוך ג' שנים הוא אסור ולאחר ג' שנים יהיה מותר ת"ל יהיה". והסביר רבנו הלל: "כך" הפרי דהנך שלש שנים בתוך ג' שנים יהא אסור באכילה ובהנאה, ואחר ג' שנים יהא מותר משום דעברו ג' שנים. ת"ל יהיה כלומר בהיותו יהא, דאפילו לאחר ג' שנים הוי אסור". היינו שאיסור הערלה בחלקי הצמח שהיו ערלה ואינם מחוברים לקרקע אינם ניתנים לעולם. מדברים אלו עולה שהפרי על חלקיו השונים נאסר בערלה לעולם, אבל שורשים, ענפים, עלים וכד' אינם נאסרים משום ערלה, ומותר להנות מהם אף בג' השנים הראשונות של הצמח וכ"פ בשו"ע [יו"ד סי' רצ"ד ס"א וב'].

ב. במשנה האחרונה בפרק א' נשנה: "דבי יוסי אומר נוטעין יחור של ערלה, ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי ואין מרכיבין בכפניות של ערלה". הלשון נוטעין מתפרש שאפי' לכתחילה מותר, ומתאים למשניות הקודמות שבחלקי הצמח שאינם פרי, אין איסור ערלה. והלשון 'אין נוטעין' יכול להתפרש שלגמרי אסור, ויכול להתפרש שאסור לכתחילה ומותר בדיעבד.

על משנה זו דנו במס' ע"ז [מ"ח ע"ב-מ"ט ע"א] והסיקו שמודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב מותר, משום שזה וזה גורם מותר. בפירוש פיסקא זו נחלקו רש"י ותוס'. רש"י הביא שני פירושים: הראשון, (בו צידד) שכל פעולה (נטע, הבריך, הרכיב) עומדת בפני עצמה והפרי הגדל מאותה פעולה מותר משום שהקרקע המותרת

והאגוז האסור גידלו את הפרי. כדי להתאים בריתא זו עם המשנה צריך להסביר שההשואה בין נטע להבריך והרכיב הוא אך בתוצאה, אבל נטע אסור לכתחילה ומותר בדיעבד, לעומת הבריך והרכיב שמותר אף לכתחילה. (ואם נסביר שנטע מדבר לא בנטיעת האגוז עצמו – כפי שהסביר רש"י – אלא בנטיעת יחור, הושוו חלקי הבריתא זו"ל, אבל אז קשה לשון הדיעבד שהבריתא נקטה שהרי הכל מותר לכתחילה).

בפירוש השני הסביר רש"י שמדובר שנטע אגוז של ערלה וענף שגדל מהאגוז הבריך או הרכיב, ואך אז מותר משום זו"ל. ורש"י הקשה על פירוש זה הרי בלי ההרכבה בנטיעת היתר יש כבר באגוז עצמו זו"ל עם הקרקע. עפ"י פירוש זה, המשנה תתפרש שאגוז עצמו אסור בנטיעה אף בדיעבד, ואך הרכבת היחור מותרת. תוס' מתרץ את קושיית רש"י שכבר באגוז יש זו"ל, בכך שזוז"ג אומרים אך כששני הגורמים מענין אחד, כמו זבל נבייה וקרקע, או יחור והאילן (כנה) עליו מרכיבים אותו אבל אגוז וקרקע אינם מאותו המין, (וכ"כ הרמב"ן בחידושי). וע"כ לפי תוס' פירות מאגוז ערלה שניטע אסורים אף בדיעבד, ויחור מותר אך בהרכבה, אבל אם נטעו בפני עצמו – פירותיו אסורים משום שבא מאגוז ערלה שאסור בהנאה ואין זו"ל שיתירו. (ועי' משנה ראשונה).

ג. הריב"מ"ן נראה שפרש את המח' במשנה בדרך אחרת. ז"ל: "ר' יוסי אומר נוטעין יחור של ערלה מפני שמכל מקום לסוף ג' שנים ניתור היא, וכשנוטע השתא סוף סוף עד ג' שנים ערלה הוי ופעמים מוסיף על איסורו... ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי והפרי של ערלה אסור לעולם ועתה שנוטעו

חבל נחלתו

לסוף ג' שנים אתי לידי היתר... קשה מדוע לא הזכיר דין זו"ג, ומדוע הוצרך לגבי יחור לטעם שהוא מותר בסוף ג' שנים, והרי בלא"ה העץ עצמו מותר בהנאה ככתוב במשניות לעיל.

ונראה לישב בדוחק שמסביר את המשנה בגדולי אגוז של ערלה וסבר כתוס' שאך זו"ג ממינו מצטרף להיתרו, וע"כ הפרי עצמו אסור עולמית כיון שהוא מגדולי ערלה. ובענף אף שאין זו"ג כשנוטעים אותו בקרקע, אעפ"כ הותר גדולי הענף אחר ג' שנים (בניגוד לתוס'), שמכיון שמתחבר לקרקע מתיר עצמו אחר ג' שנים, אבל האגוז כבר ניתק ואינו יכול להתיר עצמו.

ד. הראשונים פסקו כרש"י. הרמב"ם פסק [מע"ש פ"י כ', כ"א]: "נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי ופירות ערלה אסורין בהנייה כמו שבארנו בהל' אסורי מאכלות. ואם עבר ונטע אגוז של ערלה הרי הצומח מותר כשאר האילנות. וכן אין מרכיבין כפניות של ערלה בדקלים מפני שהכפניות כפרי, עבר והרכיב מותר שכל דבר שיש לו שני גורמין אחד אסור ואחד מותר הרי זה הגרם משניהם מותר לפיכך הצומח מפירות ערלה מותר שהרי גרם לו לצומח הפרי האסור והארץ מותרת". (ועי' בפה"מ לע"ז סוף"ג שכתב שאף שמש ומים ואויר הם גורמים של היתר). וכ"פ הרא"ש הל' ערלה, וכ"מ בר"ש [ערלה א' ט'], וכ"כ ברע"ב, וכ"פ בשו"ע [יו"ד רצ"ד הי"ב] (ובהגרעק"א הביא שם את שיטת תוס').

ה. למסקנה: אם נטעו יחור שנכרת מעץ בתוך שנות ערלה, הפרי הגדל לאחר שנות

ערלה מותר לכו"ע. אם נטעו גלעינים מעץ ערלה, או אם נטעו גלעין מעץ שגדל מגלעין של ערלה – הפרי מותר (לפי רוב הראשונים ולא כתוס' והרמב"ן). בנטיעת יחור בקרקע שמקורו מעץ שגדל מגלעין ערלה, לרוב הראשונים מותר לאחר שנות ערלה ומצטרף לשיטתם הריבמ"ץ ולא מטעמם, והתוס' אוסרים. ולפי"ז גם אם נוטלים חומר רבוי מעצי ערלה ואף מפירות ערלה לרוב הראשונים הפרי יהיה מותר.

ו. אולם צריך לדון בכל הענין מזוית אחרת. עד עתה עסקנו האם התוצאות מותרות או לאו. אולם עד להגעה לשלב התוצאות, אם לוקח מענפי עץ בעודו בשנות ערלה מותר, אבל אם לוקח פירות ערלה או גלעיניהן הרי נהנה מאסורי הנאה. אמנם הרמב"ם לא הזכיר שלוקים עליו [מאכ"א פ"י ה"ט], אבל בכ"ז הלא הם טעונים שריפה [תמורה ל"ג ע"ב רש"י ותוס' וברמב"ם לא מצאתי]. וא"כ כל זמן שחלקי צמח אלו בשימוש אצלו הוא עובר באיסור תורה של הנאה מערלה. ועוד הרי זו"ג מותר אך בדיעבד [ש"ך יו"ד רצ"ד ס"ק כ"ג, קמ"ב ס"ק כ"ו], אם משום שזו"ג הוא מסוגי ביטול איסורים ואסור לבטל איסורים לכתחילה [עי' שו"ת לבעל הקצות בסוף אבני מילואים סי' ר'], ואם משום איסור עצמי. וע"כ לכתחילה ודאי אסור להפיק ממנו חומר גנטי ולכן ראוי שלא להזדקק לחומר גנטי מעצי ערלה ואך בדיעבד מותר.

ובאשר לחומר גנטי המובא מחו"ל אף אם יש בכך חשש ערלה מותר לכתחילה שהרי ספק ערלה בחו"ל מותר [פ"י הי"א וי"ב].